

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ І СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота

(магістра)

**з теми «ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗЛАДІВ АДАПТАЦІЇ У
ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ»**

Виконала: магістрантка 2 курсу

Ps1-M24z групи

ЛЕОНТЮК Марина Анатоліївна

спеціальності 053 Психологія

(заочна форма навчання)

Керівник:

ГОЦУЛЯК Наталія Євгенівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної
психології

Рецензент: СЛАВІНА Наталія Сергіївна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗЛАДІВ АДАПТАЦІЇ У ВПО.....	9
1.1. Теоретичні основи психологічних досліджень адаптації у ВПО.....	9
1.2. Стрес та його вплив на адаптацію. Структура особистості та адаптації.....	17
1.3. Фактори, що впливають на розлади адаптації ВПО.....	35
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗЛАДІВ АДАПТАЦІЇ У ВПО	44
2.1. Організація методика емпіричного дослідження особливостей розладів адаптації у ВПО.....	44
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....	53
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ПРОФІЛАКТИКИ РОЗЛАДІВ АДАПТАЦІЇ У ВПО.....	60
3.1. Методологічні основи практичних рекомендацій щодо профілактики розладів адаптації у ВПО.....	60
3.2. Зміст практичних рекомендацій для профілактики розладів адаптації у ВПО.....	63
3.3. Аналіз ефективності впровадження психологічних рекомендацій щодо адаптації ВПО.....	69
Висновки до розділу 3.....	70
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	78
ДОДАТКИ.....	86

ВСТУП

Актуальність дослідження. Повномасштабна війна в Україні спричинила масштабну міграцію населення, унаслідок якої мільйони українців були змушені залишити свої домівки та стали внутрішньо переміщеними особами (ВПО). Цей вимушений досвід має глибокі психологічні наслідки, адже значна частина ВПО стикається з розвитком розладів адаптації.

Збройна агресія РФ проти України суттєво збільшила кількість внутрішньо переміщених осіб як у межах держави, так і за її кордонами. За даними ООН, станом на 10 червня 2024 року понад 8 мільйонів українців залишили свої домівки, з яких близько 5 мільйонів проживають на території України, а решта перебувають за кордоном.

Масове переміщення населення, спричинене військовими діями, соціально-економічними труднощами та іншими кризовими ситуаціями, стало однією з найактуальніших проблем сучасного суспільства. ВПО змушені пристосовуватися до нових життєвих умов, що супроводжується значним психологічним напруженням. Зміна місця проживання часто означає втрату соціальних зв'язків, почуття стабільності, професійного статусу, що, у свою чергу, викликає почуття невизначеності, тривоги за майбутнє і труднощі з адаптацією [1].

Розлади адаптації є однією з найпоширеніших форм психологічних труднощів, з якими стикаються внутрішньо переміщені особи. Вони проявляються у вигляді емоційної нестійкості, тривожності, депресивних станів, зниження працездатності та інтересу до повсякденного життя. Характер прояву цих розладів залежить як від індивідуально-психологічних особливостей людини, так і від інтенсивності стресових факторів, що супроводжують процес переміщення та адаптації.

Дослідження психологічних особливостей розладів адаптації у ВПО є надзвичайно важливим, адже воно сприяє глибшому розумінню природи цих явищ та створенню ефективних програм психологічної підтримки й

реабілітації. Вивчення цього питання допомагає зменшити негативні наслідки вимушеного переселення та забезпечити успішну інтеграцію внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище.

Значення проблеми дослідження зумовлене низкою чинників. Зокрема, ВПО переживають серйозні психологічні наслідки, пов'язані з втратою дому, близьких людей, руйнуванням звичного способу життя, а також постійним страхом за власне життя і безпеку. Сукупність цих травматичних подій часто призводить до виникнення розладів адаптації [8].

Розлади адаптації у внутрішньо переміщених осіб (ВПО) можуть проявлятися в різних формах – від підвищеної тривожності, депресивних станів, дратівливості, розладів сну та труднощів із концентрацією уваги до уникнення соціальних контактів чи зловживання психоактивними речовинами.

Такі психологічні порушення суттєво впливають на повсякденне життя, знижують його якість, ускладнюють процес адаптації до нового соціального середовища, а також перешкоджають успішному працевлаштуванню, навчанню та соціальній інтеграції. Усвідомлення психологічних особливостей розладів адаптації у ВПО є передумовою для забезпечення своєчасної та ефективної психологічної допомоги, спрямованої на відновлення їхнього психоемоційного стану. Вивчення цієї проблеми дозволяє виявити основні фактори ризику, що сприяють розвитку розладів адаптації, та розробити заходи щодо їх профілактики.

Аналіз психологічних особливостей розладів адаптації у ВПО створює підґрунтя для розроблення нових методів психотерапії та психосоціальної підтримки, які допоможуть внутрішньо переміщеним особам подолати наслідки психотравматичних подій і відновити життєву стабільність.

Упродовж останніх років спостерігається зростання наукового інтересу до проблеми розладів адаптації серед ВПО. Проводяться численні дослідження, спрямовані на вивчення психологічних проявів цих розладів, чинників ризику їх розвитку, а також на пошук ефективних

психотерапевтичних і психосоціальних підходів до підтримки осіб, що пережили вимушене переселення.

Ця проблема є актуальною не лише для України, але й для багатьох країн світу, які стикаються з викликами, пов'язаними з вимушеною міграцією, біженством і внутрішнім переміщенням населення. Дослідження психологічних аспектів розладів адаптації у ВПО має значне гуманітарне значення, адже воно спрямоване на покращення якості життя мільйонів людей, які постраждали від війни та змушені були покинути свої домівки.

Об'єкт дослідження – процеси психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб у ситуації вимушеної зміни місця проживання.

Предмет дослідження – психологічні особливості розладів адаптації у ВПО та фактори ризику їх виникнення і розвитку.

Мета дослідження – комплексне вивчення психологічних особливостей розладів адаптації у внутрішньо переміщених осіб, визначення факторів ризику їх розвитку, а також аналіз сучасних методів діагностики, психотерапії та психосоціальної підтримки.

Відповідно до мети поставлено такі завдання:

1. Провести аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі розладів адаптації у ВПО.
2. Визначити основні фактори ризику розвитку розладів адаптації, зокрема соціальні, економічні та особистісні чинники.
3. Здійснити емпіричне дослідження розладів адаптації, визначити ефективні підходи до ідентифікації та оцінки психологічного стану ВПО.
4. Розробити методичні рекомендації щодо застосування психотерапевтичних і психосоціальних методів підтримки з метою зниження рівня розладів адаптації та покращення емоційного стану ВПО.

Методи дослідження. У процесі виконання дослідження було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів:

Теоретичні методи:

- аналіз, синтез і узагальнення наукової літератури з питань психологічної адаптації, стресу, розладів адаптації та психосоціальної підтримки;
- систематизація й класифікація факторів ризику розвитку розладів адаптації у внутрішньо переміщених осіб;
- порівняльний аналіз теоретичних підходів до вивчення феномену адаптаційних розладів у контексті вимушеного переселення.

Емпіричні методи:

- опитування (анкетування та напівструктуровані інтерв'ю) – для виявлення основних симптомів і суб'єктивних переживань, пов'язаних із розладами адаптації у ВПО;
- психодіагностичне тестування – для оцінки рівня адаптації, емоційного стану та виявлення рівнів тривожності, депресії й стресу за допомогою відповідних психометричних шкал.
 - Шкала депресії Бека (Beck Depression Inventory, BDI). Мета: визначити рівень депресії у ВПО за допомогою шкали Бека та виявити фактори, що впливають на вираженість депресивних симптомів.
 - Методика Холмса і Раге (шкала соціальної адаптації або шкала стресу). Метою застосування методики є визначення рівня стресу у внутрішньо переміщених осіб та виявлення ключових стресових чинників, що впливають на їхній психічний стан.
 - Методика А. Уессмана і Д. Рікса «Самооцінка емоційних станів». Мета: оцінити емоційні стани ВПО.
 - Методика Джанет Тейлор («Особистісна шкала прояву тривоги»). Мета: виявлення рівня тривожності серед ВПО.

Наукова новизна дослідження:

- уточнено специфічні психологічні прояви розладів адаптації у ВПО;
- визначено вплив соціально-економічного статусу, тривалості переміщення, сімейного оточення та рівня підтримки на формування та прояви розладів адаптації;

- окреслено різні психологічні стратегії подолання стресу та адаптації, що можуть мати прогностичне значення для психологічної підтримки та психотерапії;

- створено підґрунтя для розробки спеціалізованих психологічних програм підтримки та психокорекції ВПО, орієнтованих на індивідуальні особливості адаптації та психологічні ризики.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Теоретичне значення полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічні особливості розладів адаптації у внутрішньо переміщених осіб, а також у систематизації факторів, що зумовлюють розвиток цих розладів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання їх для розроблення ефективних програм психологічної допомоги ВПО, а також у вдосконаленні професійної підготовки фахівців, які працюють у сфері психологічної підтримки осіб, що пережили вимушене переселення.

Апробація результатів дослідження.

1. Сімко Р.Т., Леонтюк М.А. Психологічні особливості адаптації внутрішньо переміщених осіб на новому місці проживання. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.)*: Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції, 27 жовтня 2025 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2025. С. 49–43. URI : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9586>

2. Леонтюк М. Психологічні особливості надання соціальної підтримки ВПО. *Сучасні виклики суспільства у роботі психолога* (з нагоди річниці ГО «Спілка психологів Поділля»): матеріали науково-практичного круглого столу, 1 грудня 2025 року (онлайн захід). URI : <https://www.psy-podillia.org.ua/naukova-diyalnist/>

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел, який налічує 64

найменування, з них 12 – іноземними мовами. Загальний обсяг роботи становить 98 сторінок, з них 65 сторінки – основний текст.

ВИСНОВКИ

У межах першого завдання нами був проведений аналіз наукових джерел, присвячених особливостям розладів адаптації у внутрішньо переміщених осіб. У представленій роботі здійснено всебічне дослідження психологічних аспектів прояву розладів адаптації серед ВПО.

Вивчення фахової літератури та результати емпіричної частини дослідження дали змогу визначити ключові симптоми, чинники ризику, а також ефективні підходи до діагностики та психосоціальної підтримки, що сприяють подоланню розладів адаптації у внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішньо переміщені особи – це громадяни України, які внаслідок збройного конфлікту були змушені покинути свої домівки та переїхати в інші регіони країни. Поштовхом до вимушеної міграції стали бойові дії на Сході України та повномасштабне вторгнення росії.

Умовно ВПО можна поділити на дві групи відповідно до їхнього місця проживання. Перша група – це люди, які проживають у центрах колективного розміщення (санаторіях, таборах, соціальних установах, гуртожитках), де вони змушені ділити побут і вести певною мірою спільне життя. До другої групи належать ті, хто оселився у родичів, друзів, знайомих, орендує житло або тимчасово мешкає в наданих будинках чи квартирах та проживає розсіяно в містах і селах.

Необхідно також враховувати, що серед ВПО є значний відсоток соціально вразливих категорій населення (люди з інвалідністю, літні особи, одинокі батьки, малозабезпечені сім'ї тощо), а обставини вимушеного переїзду додатково посилюють їхню вразливість.

Внутрішньо переміщені особи часто стикаються з почуттям ізоляції та неповного прийняття з боку місцевих громад. Це ускладнює процес налагодження нових соціальних зв'язків та пошук роботи на новому місці.

Багатьом з них важко або навіть неможливо адаптуватися до нових умов відповідно до свого попереднього способу життя та соціального статусу.

Емпіричне дослідження, проведене на базі Управління праці та соціального захисту населення Кам'янець-Подільської міської ради, показало суттєві відмінності у психоемоційному стані та рівні адаптації між внутрішньо переміщеними особами (ВПО) та людьми, які залишилися проживати за постійною адресою. Аналіз результатів за різними методиками засвідчив, що ВПО, у порівнянні з респондентами без досвіду вимушеного переїзду, виявляють більш високі показники стресу, тривожності та депресивних проявів. Такі особливості зумовлені потребою адаптації до нових умов, розривом соціальних контактів, невизначеною економічною ситуацією та загрозами для здоров'я і безпеки.

У межах другого завдання були визначені фактори ризику, що сприяють розвитку розладів адаптації серед ВПО. До них належать соціальні, економічні й особистісні чинники. Дані дослідження підтверджують, що переважна більшість ВПО (80%) демонструє середній або високий рівень тривожності, що свідчить про підвищену вразливість до адаптаційних порушень. Оцінка стресових життєвих подій за шкалою Холмса і Раге засвідчила, що багато ВПО мають високий рівень стресу, що додатково збільшує ризик виникнення психологічних розладів. Основними стресогенними факторами виступають зміна місця проживання, втрата звичної соціальної підтримки, брак фінансових ресурсів та загроза особистій безпеці.

Таким чином, ризик розвитку адаптаційних порушень визначається комплексом чинників, що впливають на здатність особи пристосуватися до життєвих змін або травматичних подій. Значення мають характеристики самої стресової ситуації – її тривалість, інтенсивність та особистісна значущість, а також попередній життєвий досвід подолання подібних труднощів. Важливу роль відіграють індивідуально-психологічні якості людини – риси характеру, навички вирішення проблем, рівень самоконтролю – та соціальне оточення, зокрема доступність підтримки. Додатковими обтяжувальними обставинами

можуть бути хронічні навантаження, інтоксикації або наявність супутніх соматичних захворювань.

Своєчасна діагностика та правильно побудована комплексна терапія, яка враховує всі зазначені фактори, є ключовими для подолання розладів адаптації. Адаптація постає не лише як фізіологічний, а як багатовимірний психофізіологічний процес, що допомагає людині ефективно реагувати на постійні зміни сучасного життя. Розуміння механізмів адаптації та застосування дієвих стратегій управління стресом відіграє важливу роль у збереженні фізичного та психологічного благополуччя, особливо в умовах підвищених соціальних і професійних вимог.

Стрес є невід'ємною складовою людського життя, особливо за обставин, що вимагають значних адаптаційних зусиль. Він може мати як конструктивний, так і деструктивний вплив. У процесі адаптації важливо враховувати структуру особистості, яка охоплює когнітивні, емоційні, соціальні та вольові компоненти та визначає здатність людини адекватно реагувати на стрес і інтегруватися в нове середовище. Негативна дія стресу може проявлятися у фізіологічних і психологічних розладах, що ускладнюють адаптаційний процес, проте помірний рівень стресу здатний стимулювати розвиток нових умінь і підвищення стресостійкості.

Серед респондентів, які не змінювали місця проживання, переважають низькі показники тривожності та стресу. Це підтверджує важливість стабільних життєвих умов для підтримання емоційного благополуччя та зниження психоемоційного напруження.

У межах третього завдання було проведено емпіричне дослідження адаптаційних розладів з метою визначення ефективних підходів до оцінки та ідентифікації психологічного стану ВПО. Отримані дані підкреслюють необхідність упровадження програм психологічної допомоги для внутрішньо переміщених осіб, спрямованих на зменшення рівня стресу та тривожності, посилення соціальної підтримки й покращення економічних умов як важливих чинників успішної адаптації.

Таким чином, комплексний підхід до реабілітації та підтримки передбачає поєднання психологічних і соціально-економічних заходів. Скоординовані дії, спрямовані на допомогу людям, які постраждали від війни, здатні не лише послабити прояви адаптаційних розладів, а й сприяти формуванню відчуття належності до спільноти зі спільними цінностями та цілями. Це, у свою чергу, допомагає подолати наслідки стресу та підвищити стійкість українського суспільства.

Розлади адаптації є природною реакцією на надмірно сильні стресові впливи, з якими людині складно впоратися без додаткової підтримки. На їх виникнення впливають як зовнішні фактори (життєві зміни, війна, соціальні та економічні труднощі), так і внутрішні чинники (рівень психологічної стійкості, попередній досвід переживання стресу). У контексті російсько-української війни такі розлади стали дуже поширеними й потребують оперативного реагування.

До найчастіших симптомів належать апатія, підвищена тривожність, депресивні прояви, емоційна відчуженість, порушення сну та фізичне виснаження. Нестача належної підтримки може поглиблювати ці стани, істотно ускладнюючи процес соціальної та психологічної адаптації.

Ефективними заходами підтримки є індивідуальні та групові консультації, робота в терапевтичних групах, застосування технік релаксації та управління стресом, а також використання онлайн-ресурсів для доступу до психологічної допомоги. У поєднанні ці методи сприяють покращенню емоційного стану внутрішньо переміщених осіб і полегшують їх адаптацію до нових умов життя, зменшуючи ризик погіршення психічного здоров'я в умовах тривалого стресу та невизначеності.

Проведене дослідження робить важливий внесок у розуміння факторів ризику розвитку адаптаційних порушень та шляхів їх подолання за допомогою комплексних методів підтримки. Отримані дані можуть слугувати основою для вдосконалення програм профілактики та лікування розладів адаптації серед ВПО, що є необхідним для забезпечення їх психологічного благополуччя.

У рамках четвертого завдання були розроблені методичні рекомендації щодо застосування психотерапевтичних та психосоціальних підходів, спрямованих на зниження рівня адаптаційних розладів і покращення емоційного стану внутрішньо переміщених осіб.

На основі отриманих результатів пропонуються наступні заходи:

- Створення центрів психологічної підтримки та соціальної адаптації для ВПО, де надаватиметься комплексна допомога, включно з психотерапією, індивідуальним та груповим консультуванням.
- Проведення спеціалізованих тренінгів для психологів і соціальних працівників, спрямованих на поглиблення знань щодо особливостей роботи з ВПО та розвиток навичок кризового консультування.
- Реалізація соціально-орієнтованих програм на місцевому рівні, що сприятимуть залученню ВПО до спільної діяльності та створюватимуть можливості для їх професійного й соціального розвитку.
- Розробка та поширення інформаційних матеріалів і мобільних додатків для психоосвітньої підтримки та саморегуляції.

Таким чином, психологічна підтримка ВПО має бути багатовимірною та адаптованою до потреб конкретних груп. Використання сучасних психотерапевтичних методів, стратегій соціальної інтеграції, дистанційної підтримки та особистісно-орієнтованих підходів сприятиме зниженню рівня адаптаційних розладів, покращенню якості життя ВПО та підвищенню їхньої стійкості в умовах вимушеної адаптації до нових життєвих обставин.

Подальші дослідження у сфері адаптаційних розладів серед внутрішньо переміщених осіб можуть бути спрямовані на кілька ключових напрямів:

1. Розширення емпіричної бази – проведення масштабних досліджень із залученням різних регіонів України для більш комплексного аналізу психоемоційного стану ВПО та впливу соціально-економічних факторів на процес адаптації.
2. Дослідження ефективності інтервенцій – оцінка різних психотерапевтичних, соціально-психологічних та освітніх програм

підтримки, виявлення найдієвіших підходів для зниження стресу та тривожності.

3. Інтеграція цифрових технологій – вивчення ролі онлайн-платформ, мобільних додатків та дистанційних консультацій у підтримці психологічного здоров'я ВПО.
4. Вивчення специфічних груп – аналіз потреб соціально вразливих категорій серед ВПО, таких як люди похилого віку, особи з інвалідністю, самотні батьки, для розробки адресованих програм допомоги.
5. Довгострокові спостереження – дослідження впливу тривалої адаптації на психічне здоров'я, соціальну інтеграцію та якість життя внутрішньо переміщених осіб у перспективі років після переїзду.

Розвиток цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності заходів психологічної та соціальної підтримки ВПО, а також дозволить формувати науково обґрунтовані рекомендації для державної та громадської політики у сфері реабілітації постраждалих від війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко А., Батаєва, К. Мілітарна ідентичність та соціальна адаптація ветеранів АТО/ООС : *монографія*. Харків : Видавництво ХГУ «НУА», 2022. 192 с.
2. Блинова О.Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2016. Вип. 3. Том 1. С. 111–117. URL : <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/676>
3. Боровинська І.Є. Готовність внутрішньо переміщених осіб до оволодіння соціально-психологічними стратегіями життєвої успішності. *Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрями вирішення актуальних проблем виховання і освіти»*, м. Харків, 26–27 липня 2019 р. URL: <https://ispp.org.ua/2022/06/07/borovinska-i-ye-tezi-2019-gotovnistv-nutrishno-peremishhenix-osib-do-ovolodinnya-socialno-psixologichnimi-strategiyami-zhittyevoyi-uspishnosti/>
4. Ващенко І.В. Чинники успішності професійної реалізації суб'єкта правоохоронної діяльності. *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. 2005. Вип.14. С. 26–33.
5. Вишньовський В. Психологічна адаптація вимушено переміщених осіб, жертв воєнних конфліктів. Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : *матеріали II Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 21–22 квітня 2022 р.)* / Упорядники : А.А. Криськов, В.В. Вишньовський та Н.В. Габрусєва. Тернопіль : ФОП Паляниця В.А., 2022. С. 3–5.
6. Волошин С.М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька ака-демія»*. Серія 69

«Психологія»: науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, серпень 2019. № 9. С. 73–76.

7. Галян О. Самосуб'єктність як детермінанта психічного та психологічного здоров'я особистості в умовах вимушеної міграції. *Психічне здоров'я особистості у кризовому суспільстві* : зб. тез II Всеукр. наук.-практ. конф. : Львів. держ. ун-т внутрішніх справ, 2017. С. 98–103.

8. Герасименко Л.О. Психосоціальна дезадаптація (сучасні концептуальні моделі). *Український вісник психоневрології*. 2018. № 1. С. 62–65.

9. Герман Д. Психологічна травма та шлях до видужання. Львів : Видавництво Старого Лева. 2015. 416 с.

10. Голотенко А. Особливості психосоціального благополуччя внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота*. №1 (3). 2018. С. 6–10.

11. Голубовська І.О., Леута О.І., Міжнародна термінологія у сфері міграції : *українсько-англійський тлумачний словник*. Київ : БЛАНК-ПРЕС, 2015. 100 с.

12. Грибок А.О. Психічне здоров'я військовослужбовців Збройних Сил України як головний фактор успішного виконання бойових завдань в складних та екстремальних умовах. *Актуальні проблеми психології*. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2018. Том. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 18. С. 21–40.

13. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : *навч. посіб.* Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.

14. Громова Г. М. Толерантність до невизначеності та ставлення до часу як медіатори посттравматичного відновлення особистості. *Виміри особистісних трансформацій* : матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Ніжин, 6 жовтня 2021 року). Київ : ІСПП НАПН України, 2021. С. 30–34.

15. Гудвін-Гілл Г. С. Статус біженця в міжнародному праві. Київ. 2007. 648 с.
16. Кальниш В.В., Пишнов Г.Ю., Варивончик Д.В. Актуальні проблеми психофізіологічного стану учасників бойових дій. Україна. *Здоров'я нації*. 2016. № 4 (1). С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uzn_2016_4%281%29__8 (дата звернення: 04.12.2022).
17. Касьянова М.М. Кількісні характеристики українських мігрантів до країн Східної Європи. *Гілея : науковий вісник*. 2016. Вип. 105. С. 369–374. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20 (дата звернення: 06.11.2023)
18. Квятковська К.А., Василенко О.М. Психологічні проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
19. Кердивар В.В., Христенко В.Є. Синдром жертви у внутрішньо переміщених осіб із зони локального воєнного конфлікту : *монографія*. Харків : 2021. 143 с.
20. Клінічні рекомендації з надання медичної допомоги пацієнтам з неврологічними, психічними та поведінковими розладами / за ред. Волошина П.В., Лінського І.В., Марути Н.О., Волошиної Н.П., Міщенко В.М., Дубенка А.Є. Харків : Видавець Строков Д.В., 2021. 376 с.
21. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни» : препринт. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с.
22. Котух О. В. Психологічне благополуччя внутрішньо переміщеної особи: адаптація та інтеграція в нову громаду. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Психологічні науки. 2023. Вип. 1. С. 56–61
23. Кудінова М., Кожанова Д. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб : теоретичний аналіз проблеми. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом*. Психологія, Випуск 2 (63), 2024. С. 17–24

24. Кузікова С.Б. Толерантність до невизначеності: теоретикоемпіричні розвідки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. 2018. Том 1. No3. С. 67–72. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/326> (дата звернення: 06.11.2023).

25. Лефтеров В.О., Короход Я.Д. Психоемоційний стан та психологічна адаптація вимушено переміщених осіб в Україні. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 291–294.

26. Ліпатов І.І., Шестопалова Л.Ф., Афанасенко В.С. Психологічна адаптація військовослужбовців до бойової діяльності : *навч. посіб.* Харків : ХВУ, 2009. 148 с.

27. Люта О. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців – учасників бойових дій. URL: <https://narkosumy.lic.org.ua/statti/> (дата звернення: 02.11.2022).

28. Мазіна Н.Е. Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2016. Вип. 12. С. 131–138.

29. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні : *монографія*. Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. Київ. 2015. 244 с.

30. Максименко Ю., Морозова-Йоханнессен О. Психологічні особливості особистісних змін переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Норвегії). *Вісник Національного університету оборони України*.

2022. No69(5). С. 90–97. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-69-5-90-97>

31. Малиха М.І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. Грані. 2015. № 8. С. 6–11.

32. Михлюк Е., Логовський І. Психологічні особливості життестійкості внутрішньо переміщених осіб. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2024. № 1(7). С. 105–117

33. Міністерство соціальної політики України URL : http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=167122&cat_id=107

34. Могильова Н.М. Особливості психічного здоров'я та психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб в умовах війни: досвід України. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. Випуск 2, 2023. С. 81–85.

35. Наджафгулієв Рафіг Іслам Огли. Адміністративно-правовий статус біженців і вимушених переселенців в Азербайджанській Республіці : дис. канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2013. 195 с.

36. Наказ МО України «Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів)» від 09.12.2015 року № 702.

37. Основи психологічного консультування (лекційний курс) : навч.-метод. посіб. / уклад. Б.А. Якимчук, І.П. Якимчук. Умань : ПП Жовтий О.О., 2013. 204 с.

38. Основи психологічної допомоги військовослужбовцям в умовах бойових дій : метод. Посіб. / О.М. Кокун, Н.А. Агаєв, І.О. Пішко, Н.С. Лозінська. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2015. 170 с.

39. Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посіб. / за заг. ред. Л. Гридковець. Том 3. Київ, 2018. 236 с. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/4/d/430841.pdf>

40. Педоренко В.М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. Серія : Психологія. № 5. С. 5–10.

41. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.

42. Протокол з діагностики та терапії ПТСР Національного інституту клінічної майстерності Великобританії (NICE). URL : <http://guidance.nice.org.uk/cg26>

43. Психологічна допомога постраждалим внаслідок кризових травматичних подій : *метод. посіб.* / за ред. З. Г. Кісарчук. Київ : Логос, 2018. 207 с.

44. Самойлова О.В. Сучасні погляди на проблему розладів адаптації (огляд наукової літератури). *Психіатрія, неврологія та медична психологія*, 2018. № 9, 2018. С. 32–37.

45. Сірант М.М. Біженці та внутрішньо переміщені особи: співвідношення понять. *Митна справа*. 2015. № 2(2.2). С. 154–159.

46. Солдатова О.С. Соціально-психологічні особливості адаптації внутрішньо-переміщених осіб : *матеріали третьої міждисципл. наук-практ. конф.* 6 жовтня, 2017 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 80–83.

47. Спринська З.В. Психологічні особливості внутрішньо переміщених осіб. *Теорія і практика сучасної психології*. № 6. 2018. С. 50–56.

48. Тітарь І.О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. *Соціологія*. № 4 (59). Київ : Український соціум, 2016. С. 57–68.

49. Трубавіна І.М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа ведення випадку в соціальній роботі з ними. *Гібридна війна на Сході*

України в міждисциплінарному вимірі: витоки, реалії, перспективи реінтеграції. *Збірник наукових праць*. Старобільськ : ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2017. С. 320–342.

50. Федько В. Психологічна підтримка здобувачів освіти та організація навчання під час війни. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : *збірник матеріалів наукових доповідей V Міжнародної науковопрактичної конференції* (м. Київ, 22 квітня 2022 р.). Київ, 2022. С. 171–176.

51. Шиліна Н.Є. Проблема емоційного стану біженців та поселенців за умов військового конфлікту в Україні на прикладі студентів 5 курсу. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія : Психологія. 2023. Том 34 (73). № 2. С. 30–36.

52. Яровий А. Проблеми правового регулювання діяльності установ виконання покарання для неповнолітніх. *Вісник Академії правових наук України*. № 3 (18). 2009. С. 98–104

53. Cheong P.H. et al. Immigration, social cohesion and social capital: A critical review. *Critical Social Policy*. 2007. Vol. 27. № 1. P. 24–49.

54. Ryan D. et al. Theoretical Perspectives on Post-Migration Adaptation and Psychological Well-Being among Refugees: Towards a Resource-Based Model. *Journal of Refugee Studies*. 2008. Vol. 21. № 1. P. 1–18.

55. Harrell-Bond B. *Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees*. New York: Oxford University Press, 2006.

56. Nikolajchuk M. The constituent elements of the mechanism of regulation of migration processes of the rural population // *Rehional'na ekonomika*. 2005. Vol. 3, No. 37. P. 105–112.

57. Colson E. *Imposing Aid: The Ethnography of Displacement and its Aftermath*. Kroeber Anthropological Society, № 100(1). P. 154–167. URL : http://kas.berkeley.edu/documents/Issue_99-100/11-ImposingAid.pdf.

58. Kahneman D., Tversky A. *Choices, values and frames*. New York : Russell sage Foundation, 2000. P. 200–214.

59. Gullahorn J. An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 2003. 19 (3). P. 33–47. 59.
60. Berry F. Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*. 2007. No 46. P. 1– 30. DOI:<https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.1997.tb01087.x>
61. Jones S., Kogut N. Ukraine war: a year on, here's what life has been like for refugees in the UK. *The Conversation*. 2023. URL : <https://theconversation.com/ukraine-war-a-year-on-heres-what-life-has-been-like-for-refugees-in-the-uk-199923>(датазвернення: 06.11.2023)
62. Oberg K. Cultural Shock: Adjustment to New Cultural Environments.*Practical Anthropology*. 2000. No 7. P. 177–182. DOI: <https://doi.org/10.1177/009182966000700405>
63. Zhong, R., Wang, D., Cao, Y. and Liu, X.A. Study on Interpersonal Relationship and Psychological Adaptation among the Influencing Factors of International Students' Cross-Cultural Adaptation. *Psychology*. 2020. No 11. P. 1757–1768. DOI: <https://doi.org/10.4236/psych.2020.1111111>
64. Ward C. and Kennedy A. The Measurement of Sociocultural Adaptation. *International Journal of Intercultural Relations*. 2009. No 23(4). P. 659–677. DOI:[https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(99\)00014-0](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(99)00014-0)
65. Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation. URL : <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>(дата звернення: 06.11.2023)